

עירוב והשקת מקוואות

א. פתיחה	ה. יסוד דין חיבור מקוואות
ב. הדין ומקורו	ו. השקה בפועל
ג. המשכיות החיבור	ז. יישוב דעת רבינו ירוחם והשי"ך
ד. שיעור העירוב	ז. סיכום

א. פתיחה

במאמר זה ננסה להקיף תחום בהלכות מקוואות והוא השקת מקוואות. במאמר נביא את דעת הגר"ח הטוען כי קיימים שני דינים בדין השקה, עירוב וחיבור. אנו ננסה להשתמש בחלוקה זו כדי להסביר מספר שיטות תמוהות של ראשונים ואחרונים. מכוח הסבר זה ננסה להגדיר ולהסיק מסקנות חדשות להלכה.

ב. הדין ומקורו

שנינו בתורת להנים [שמניי פרשת ט'^ט]:

מנין אם טמא יטהרנו? תלמוד לומר: 'מקנה ומען יהיה טהור'.¹

שמענו מכאן כי מקווה פסול יכול לקבל את הכשרו ע"י מגע במקווה אחר.

כמו כן שנינו במשנה [מקוואות ר', ג.]:

שלשה מקנאות (סמוכים וצמודים, ומופרדים ביניהם בדופנס בלבד): בזא כ' סאה, ובזא כ' סאה, ובזא כ' סאה מים שאובין, והשאוב מן הצד, וירדו שלשה וטבלו בהן ונתערבו - המקנאות טהורין והטובלים טהורים.

1. על פי הפסוק [ויקרא י"א, לו] "אך מעין ובור מקוה-מים יהיה טהור ונגע בנבלתם יטמא".

במשנה זו מבואר כי ברגע ההשקה קורים שני דברים: המקוואות החסרים מצטרפים להיות מקווה שלם, והמקווה השאוב הופך להיות מקווה של מים כשרים. ממשנה זו שמענו, אם כן, כי עירוב מקוואות עשוי להועיל לשני תחומים:

1. צירוף מקוואות חסרים למי סאה.
2. הכשרת מקווה שאוב ע"י מקווה כשר.

ג. המשכיות החיבור

כאמור שנינו במקוואות [ג, ו]:

שלושה מקנאות בזה כ' סאה ובזה כ' סאה ובזה כ' סאה מים שאובין והשאוב מן הצד וירדו שלשה וטבלו בהו ונתערבו. המקנאות טהורין והטובלין טהורין.

וכן שנינו [שם ח]:

מטהרים את המקנאות: העליון מן התחתון, והרחוק מן הקרוב. כיצד? מביא סילון (פירוש: צינור) של חרס או של אָבָר (כלומר מחומר קשיח) ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים (מן האחד), ומושכו ומשיקו (לשני) אפילן כשערה - דין.

במשנה ג' מבואר כי ברגע ההשקה קורים שני דברים: המקוואות החסרים מצטרפים להיות מקווה שלם, וכמו כן המקווה השאוב הופך להיות מקווה כשר (אם כי לאחר סיום הטבילה יחזור להיות חסר).

ממשנה ח' שמענו, וכן פסק הרא"ש² [בתשובה, כלל ל"א, סימן ב] והשולחן ערוך³ [ר"א, נב], כי די בהשקה לרגע אחד של טבילת האנשים כדי להכשיר את המקווה ואז גם אם פסקה ההשקה - המקווה נשאר בהכשרו.

2. וצ"ע דבפירושו למשניות [מקוואות ו', ח] כתב ממש להפך וז"ל:

נמצאו שני מקוואות מחוברים במים ברוחב שפופרת הנוד רגע א' וכשירדו המים למטה ישארו מושקין כשערה ודין.

אעפ"כ כתב רבינו ירוחם שיש שנסתפקו לאסור מקוואות שהוכשרו ע"י השקה בשעה שנסתם הנקב וכן פסק הש"ך [ס"ק קיב] שטוב להחמיר לכתחילה⁴.

אולם מקשה על כך הנודע ביהודה [שרית נודע ביהודה, מהדורא תניינא, קמ"א]⁵ שהרי דברים אלו עומדים בסתירה למשניות מפורשות אותן הביא הרא"ש כבסיס לפסיקתו, ונשאר בצ"ע. אנו ננסה ליישב קושיא זו בהמשך דברינו.

ד. שיעור העירוב

שנינו במקוואות [ז, טז]:

עירוב מקנאות כשפופרת הנוד. כעוביה וכחללה, שתי אצבעות חוזרות למקומן.

מאידך שנינו כאמור [שם ח]:

מטהרים את המקנאות: העליון מן התחתון, והרחוק מן הקרוב. כיצד? מביא סילון של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים, ומושכו ומשיקו אפילו כשערה - דין.

משמע שהוא סובר ממש כרבינו ירוחם דלקמן שצריך שישאר חיבור רצוף. כמו כן משמע שהוא סובר כדעת ר"ת להלן שצריך חיבור רצוף רק כחוט השערה, אך הפתח צריך שיהיה בשיעור של שפופרת הנוד. דיעות אלו תוסברנה כל אחת במקומה, אך צע"ג על הרא"ש שסותר עצמו מפירושו לתשובותיו. ועיין לקמן בישוב דעת רבינו ירוחם שם נעזרנו בדעת (רבו) הרא"ש בפירושו הנ"ל להבנת שיטתו.

3. כל המקורות מהשולחן ערוך לקוחים מיורה דעה סימן ר"א אלא אם כן יצוין אחרת.
4. זוהי חומרא גדולה למעשה, כיוון שפוסלת היא את כל הטבילות שנעשו במצב בו נקב ההשקה היה סתום או שלא היה מכוסה כולו במים (מצב מסתבר בחלק מהמקוואות). אמנם לעניין דיעבד במקום ספק הרי שניתן כמובן להעמיד המקווה על חזקתו שנשאר שלם ומשיק ע"י נקב פתוח.
5. והובאו דבריו בפתחי תשובה אות ל"ז.

ונחלקו הראשונים בהבנתן:

לדעת הר"ש⁶ [בפירושו על המשנה שם] יש לחלק בין מקווה חסר הפסול מדאורייתא שעירובו בכשופרת הנוד, למקווה שאוב הפסול מדרבנן שבו השקה מועילה בכלשהו. הרשב"א מנמק חלוקה זו בסברא 'הם אמרו והם אמרו'.

וקצת קשה דמנא להו לחז"ל שבפחות משפופרת הנוד יש שם חיבור לעניין כלשהו. גם אם נאמר שאלו תחומים קלים יותר וניתן להסתפק בחיבור שכזה, הרי לא מסתבר שחלק מהקולא של חז"ל הייתה להחשיב מה שאינו נחשב כלל לחיבור - לחיבור.

ומאידך גיסא יותר קשה. הלא הר"ש טען כי בפסול דאורייתא צריך דווקא עירוב כשפופרת הנוד וחיבור בפחות מכך הוא המצאה של חז"ל. אולם שנינו בטהרות [ח', ט] "הנצוק והקטפרס ומשקה טופח אינן חיבור" ובברייתא [גיטין טז ע"א] מבואר, כי "טופח להטפיח - חיבור". ובגמרא שם מיירי בעניין חיבור לטומאה וטהרה שהם דיני דאורייתא הנובעים מהגדרת המים כמקווה שאינו מקבל טומאה. משמע שדי בחיבור של טופח ע"מ להטפיח בדין דאורייתא ולא בעי כשפופרת הנוד! וצ"ע.

אכן הרא"ש⁷ [שם, על המשנה] חולק על הר"ש וסובר כי אין עירוב מקוואות כלל בפחות משפופרת הנוד, גם לא במקווה שאוב.

ה. יסוד דין חיבור מקוואות

הגר"ח [חידושי הגר"ח על הרמב"ם, סומאת אוכלין ד', ה] מבחין בין שתי דרישות שונות לעניין חיבור מקוואות:

1. **עירוב מקוואות** - במצב זה המים בשני המקוואות הופכים להיות יחידה אחת. מצב זה מתאפשר רק ע"י הפגשת שני המאגרים בשיעור שפופרת הנוד.

6. וכן פסק הרשב"א וכן פסק השו"ע בסעיף נג.

7. וכן פסקו הטור והרמ"א שם. ועיין לעיל הערה 2 באופן בו מסביר הרא"ש את המשנה במקוואות.

2. **חיבור מקוואות** - במצב זה כל אחד מהמקוואות ממשיך לתפקד כיחידה עצמאית אולם ע"י מגע במקווה הכשר המקווה הפסול מקבל גם הוא שם של מקווה כשר. וזהו ששינו **בתורת כהנים**: "מנן אם טמא יטהרנו? תלמוד לומר: 'מקוה ומען יהיה טהור' ". כלומר מקווה פסול יכול לקבל את הכשרו ע"י חיבור למקווה אחר. כדי ליצור חיבור זה, לא צריך להפגיש את המקוואות בשיעור גדול כל כך, וניתן להסתפק במגע כלשהו.

לאור הבחנה זו בין שני היסודות הנ"ל, ניתן להבין את דעת הר"ש האמורה לעיל. כאשר המקווה חסר הרי שאיננו קרוי כלל מקווה, וממילא נדרש לערבו באופן שיהפוך אותו ליחידה אחת עם המקווה השני שישלימו למי סאה, ולשם כך בעיני חיבור של שפופרת הנוד. אולם אם המקווה שאוב (בלשון **התורת כהנים** 'טמא') הרי שכבר נקרא הוא מקווה כיוון שסוף סוף נקווים בו מים, אלא שהוא פסול לטבילה, וכדי להכשירו די בחיבורו למקווה כשר, ולשם כך די בחיבור כחוט השערה. לאור דברי ר' חיים, צריך לומר לפי דעת הר"ש כי החלוקה אינה בין פסולי דאורייתא לפסולי דרבנן, אלא בין פסולים שאינם מאפשרים למים להיקרא מקווה לפסולים המאפשרים הגדרת שם מקווה אם כי המקווה פסול.

ייתכן שניתן לדייק סוג זה של חיבור מדברי רש"י [פסחים לד ע"ב] "השקה זו היא זריעתו. דמשעברו עליהם מי המקוה נעשה חיבור ובטלו". משמע שדין חיבור מקוואות פועל כמו דין זריעת שתילי תרומה בקרקע המטהרתם, שאע"פ שלא התמזגו בקרקע הוכשרו. וכמו כן המים, אע"פ ששמים עליהם הוכשרו במגע בלבד.

לעומתו, יכול הרא"ש לחלוק על אחת משתי נקודות: או שיאמר כי אין לחלק בין עירוב לחיבור ותרוויהו בעי כשפופרת הנוד. או שיודה לחלוקה בין עירוב לחיבור, אלא שיאמר כי גם פסול שאובים הוא פסול שאינו מאפשר למים להיקרא מקווה, ובעיני עירוב כשפופרת הנוד ולא די בחיבור. ייתכן לומר לענ"ד כי זוהי מחלוקת אחרונים בדעתו:

לדעת ה"ט"ז⁸ [נס"ק סג] הרא"ש סובר כי לא קיים מושג של עירוב בפחות משפופרת הנוד בין מדאורייתא ובין מדרבנן. כלומר אין לחלק בין עירוב לחיבור ובתרווייהו בעינן כשפופרת הנוד.

אולם ה"ש"ד [נס"ק קי"ז] חולק עליו וסובר כי הרא"ש מקבל עקרונית את הנחתו של הר"ש (והרשב"א) שבדרבנן מועיל עירוב כלשהו. אולם, לדעת הרא"ש [הלכות מקוואות סימן א'] (וכן פסק הרמ"א בסעיף ג) בפסול שאובים קיימות שתי רמות: מקווה שכולו שאוב פסול מדאורייתא, אך אם מיעוטו שאוב (אם נפלו לתוכו לפחות שלושה לוגין מים שאובים) - כשר מדאורייתא ופסול מדרבנן. לכן במקווה שכולו שאוב, שלדעת הרא"ש פסול מדאורייתא, מצריך הוא עירוב כשפופרת הנוד. אך בפסול שאובים מדרבנן יודו הרא"ש (והרמ"א) לדעת הר"ש שדי בחיבור כלשהו.

העולה לדעתנו מדברי ה"ש"ד הוא כי גם הרא"ש מודה להבנה היסודית אותה כתבנו בשם הגר"ח שיש לחלק בין עירוב לחיבור, אלא שהוא טוען כי גם פסול 'כולו שאוב' הוא פסול שאינו מאפשר למים להיקרא מקווה, ולכן עירובו כשפופרת הנוד ולא די לו בחיבור.

ו. השקה בפועל

עד כה עסקנו בשיעור נקב ההשקה, וכעת ננסה לעמוד על אופן ההשקה בפועל. כאמור לעיל, שנינו במקוואות [נ"ז, ז]: "עירוב מקנאות כשפופרת הנוד". מאידך שנינו [טהרות ח', ט]: "הנצוק והקטפרס ומשקה טופח אינו חיבור" וברייתא [גיטין סז ע"א] "טופח להטפיח - חיבור". מקורות אלו אינם עוסקים רק בשיעור נקב ההשקה אלא גם באופן ההשקה בפועל, ולכן נחלקו בעלי התוספות בהבנתם:

לדעת ר"ת [תוספות גיטין סז ע"א]⁸ יש לחלק בין הנושאים האמורים, והנקב עצמו צריך להיות כשפופרת הנוד אך ההשקה בפועל די שתהיה בטופח ע"מ להטפיח.

8. וכן בחגיגה כא ע"ב ועוד. וכן דעת הרא"ש בפירוש המשניות ו', ח ועיין הערה 2.

עירוב והשקת מקוואות

לעומתו סובר ר"י הזקן⁹ (וכן פסק הרמ"א [סעיף ג]) כי אין לחלק בין הנושאים הנ"ל, ולכן גם הנקב וגם המים צריכים שניהם להיות בשיעור שפופרת הנוד (המלאה מים בפועל). את המשנה והברייתא בטהרות, המסתפקת בחיבור כטופח ע"מ להטפית, ניתן להעמיד או כדעת ר' יהודה בלבד המטהר בחיבור של טופח ע"מ להטפית¹⁰, או שנאמר שמדובר בצורת חיבור מיוחדת (חיבור ע"ג כותל) בה מועיל גם חיבור מינימלי.

ולכאורה דעת ר"ת משוללת הבנה, שהרי אם בעינן נקב בשיעור שפופרת הנוד הרי שדרישה זו נובעת מן הסתם מן הצורך למלאו, ומדוע שנקב ריק בחלקו יועיל לענייננו?

ונראה לענ"ד להבין גם דעה זו ע"פ חלוקתו של הגר"ח ביסוד דין מקווה: כזכור, ע"פ הגר"ח, יש לחלק בין הצורך בעירוב המקוואות לצורך בחיבורם. הצורך בעירוב נובע מדרישה לראות את שני מקורות המים כאחד, ואילו הצורך בחיבור נובע מדרישה ליצירת מגע בעלמא בין שני מקורות המים. על פי זה ניתן להרחיב את החלוקה עוד יותר, ולומר כי הצורך בעירוב איננו דורש כל מגע בין מקורות המים בעוד הצורך בחיבור דורש מגע אך הוא יכול להיות גם מינימלי.

ניתן להוכיח זאת מהמשנה במקוואות [ד', א]:

עיקת המערה (כלומר חפירה שאין בה מ' טאה הנמצאת בתוך מערת הטבילה ובמערה עצמה יש מ' טאה) אין מטבילין בה אלא אם כן היתה נקובה (למערה המלאה) כשפופרת הנוד. אמר ר' יהודה: אימתי? בזמן שהיא (רוצה לומר מחיצת החפירה) מעמדת עצמה, אבל אם אינה מעמדת עצמה, מטבילין בה כמה שהיא (אפילו אינה נקובה כלל).

שמענו מכאן, כי כאשר הדרישה היא לעירוב המקוואות (כיוון שעוסקים אנו במקווה חסר), יכולה היא להתמלא גם אם אין מגע כלשהו בין החפירה למערה! וזאת מכיוון

9. הובאו דבריו בר"ש בטהרות שם, רשב"א ושאר ראשונים.

10. כפי שעולה מהמשנה במקוואות [ד', ב] שלפי דעת ר' יהודה "אם היו רגליו של ראשון נוגעות במים - אף השני טהור", (ע"פ פירוש הר"ש).

שברגע שאין מחיצת החפירה יכולה להעמיד את עצמה נחשבת החפירה ליחידה אחת עם המערה כולה.

באופן דומה יש לומר לפי דעת ר"ת, שהדרישה לעירוב מתמלאת אם קיים נקב פתוח בשיעור שפופרת הנוד, ואילו הדרישה לחיבור מתמלאת אם יש מגע כלשהו בין המקוואות.

ישוב דעת רבינו ירוחם והש"ך

כאמור לעיל דעת רבינו ירוחם והש"ך היא כי אם נסתם הנקב בין המים השאובין לאוצר המים הכשרים הרי שהמקווה השאוב חזר לפסולו. וכבר הקשה ה**נודיע ביהודה** על שיטה זו ממשניות מפורשות, מהן אנו רואים כי די לכאורה במגע חד פעמי בין מקורות המים כדי להכשירם, ונשאר בצ"ע.

ונראה לי שבאת דעת רבינו ירוחם והש"ך ע"פ הבנתנו בדעת ר"ת: כאמור העלינו בדעת ר"ת שעירוב המקוואות מתבצע על-ידי הנקב ולא על-ידי המים, ואילו חיבור המקוואות מתבצע על-ידי המים ולא על-ידי הנקב. ונלענ"ד לומר כי רבינו ירוחם והש"ך האומרים כי כאשר נסתם הנקב חזר לפסולו, סוברים כי יש לחוש לחומרא לדעת ר"ת שאין המים מהווים את העירוב אלא הנקב, לכן אם הנקב נסתם אין עוד משמעות לעירוב וממילא בטלה ההשקה¹¹.

דברים אלו עולים לכאורה באופן מפורש בדברי הרא"ש עצמו בפירושו למשנה¹²

[מקוואות ו', ח]

מטהרים את המקוואות: העליון מן התחתון, והרחוק מן הקרוב. כיצד? מביא סילון של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים, ומושכו ומשיקו אפילו כשערה - דין.

11. כאמור לעיל, ע"פ הרא"ש, הצורך בעירוב קיים גם במקרה של פסול כולו שאוב, וא"כ הדרישה הכפולה לעירוב ולחיבור תהיה קיימת גם במקרה זה.

12. עיין לעיל הערה 2.